

ОДЛАГАЊЕ ТРАГЕДИЈЕ У „ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ”

Све је више оних који ми пријављују како је *Луча микрокозма* најбоље Његошево дјело и да баш она највише одговара њиховом укусу и сензибилитету. Не противрјечим, иако ми се бесмисленим чини успостављање хијерархије унутар овог, готово светог тројства српске поезије које чине *Горски вијенац*, *Луча микрокозма* и *Лажни цар Шћейан Мали*. А кад ме притјерају, ја се ипак определијем за *Горски вијенац*, из стотину разлога од којих је овдје могуће навести само неке. *Горски вијенац* је темељна књига српског народа у којој се могу наћи врхунски стихови о свему битном у нашем појединачном и колективном животу – о добру и злу, о ропству и слободи, о чојству и јунаштву, о жртвовању и издаји, о женској ћуди, о чојеку и његовој природи у најширем смислу и шекспировском распону. И наш обични неписмени, боље рећи усмени свијет, кад хоће да каже нешто важно, посегне за неким епским стихом или сентенцом из *Горског вијенца*. Уз мало претјеривања, могло би се рећи да је више Срба који *Вијенац* наизуст знају него оних који су прочитали Библију. У том смислу, ово је много више од обичне пјесничке књиге какве се послје Његоша пишу и објављују. Нема код нас, а вјероватно ни другдје у свијету примјера – да је једно пјесничко дјело тако дубоко срасло са бићем „цијела народа” из чијег је искуства, заправо, и настало. А то је искуство, поетски прочишћено, оплемењено и сублимисано, у раскошном језичком руху и духу, као уздарје враћено народу.

У *Лучи* је Његош на ненадмашан начин, у готово неиздрживом ритму и творачком интензитету развио религијско-метафизичку слику свијета као божје творевине. Васколики свијет, видљиви и невидљиви, Творац држи као хармонију сфера која је непрестано

изложена мрачним и деструктивним силама Сатане и његових легиона. Творац је у Његошевој визији демијург и сведржитељ свијета и носилац свјетлосног принципа, доброте и свемилости, али он је истовремено и ратник и пјесник. Насупрот модернистичкој саморазарајућој скепси, у *Лучи* читамо једну од најмоћнијих и најљепших похвала поезији и пјеснику:

Све дивоте неба и небесах,
све што цвјета лучем свештенијем,
мирови ли ил умови били
све прелести смртне и бесмртне –
шта је супа ово свеколико
до општега оца поезија?
Званије је свештено поете
глас је његов неба влијаније,
луча свјетла руководитељ му,
дијалект му величество творца.

Тако се, дакле, и сам Творац појављује као највећи међу пјесницима који је свијет саздао у стваралачком надахнућу и на поетским принципима. Овакво космогонијско начело извире из саме Библије, из оне Ријечи која би на почетку и би у Бога, а из које је све настануло. Ехо те ријечи на земљи допире само до душе „пламеног поете”, у ријетким епифанијским тренуцима у којима је и *Луча* испјевана. Све то што је у овом јединственом спјеву, силином пјесничке имагинације и духовне визије потиснуто у небеске висине, у тајновито, онострано и метафизичко, биће у *Горском вијенцу* спуштено у кошмарну историјску стварност једне мале земље „одсвуд стијешњене”, а њен ће народ и народне главаре ставити на велика искушења пред замршене изазове и тешке, често нерјешиве трагичне дилеме. Отуда се може рећи да је *Горски вијенац* у суштини трагедија, вјешто и дуго одлагана и разгађана, испјевана у живом, противрјечном и динамичном јединству епског, драмског и лирског.

У једном од својих изванредних есја Светозар Кољевић пише, с много ваљаних аргумената, о смрти епског у *Горском вијенцу*. Мени се ипак чини да је епски дух овдје преживио, а да ће се коначна разградња догодити у *Лажном цару Шћейану Малом*. Епско опстаје у одјецима славне историје, у епско-патријархалном карактеру јунака и коначно у самом десетерцу који је „калуп наше осећајности”, чувар историјског и моралне туге, али и звучни преносник косовског завјета и златног мита о слободи. Општепознато је да Његошево дјело представља врхунац наше епике, па је

неминовно да са тог врхунца почиње да се „круни и осипа”. А „осипа” се кроз драмску форму, у поетско-филозофским рефлексијама владике Данила и игумана Стефана, у лирским одломцима какви су тужбалица сестре Батрићеве или сан Вука Мандушића, у варницама необичног Његошевог хумора, у одсуству детаљнијег епског описа главног догађаја и на друге начине. И све то што подрива епски дух, ма како парадоксално звучало, додатно семантички обогаћује и симболички продубљује пјеснички израз и уравнотежује драмску радњу.

Они који Његошу спочитавају драматуршку лабавост *Горског вијенца* заборављају да је он био монах коме је литургијска драматургија била исувише добро позната. Неки драматуршки елементи те врсте вјешто су упуслени у *Горском вијенцу*, чији се чинови дјелимично поклапају са свенародним скупштинама. Отуда се, без страха да ће се помрачити иједно његово слово, *Горски вијенац* може читати и као генијални скупштински извјештај, најбољи који је икад написан. А те скупштине, на којима треба донијети тешку и судбоносно одлуку, одржавају се о светим данима на сакрализованим мјестима, на највишим духовним kotaма, такорећи.

Прва скупштина, уочи Тројичина дне, пролази претежно у дугим, тешким и на тренутке драматичним монолозима владике Данила. Он је онај „на брду” одакле види више, дубље и јасније сву тежину и трагику одлуке коју треба донијети и у дјело спровести, па отуда дуго и темељно промишља моралне, историјске и политичке изазове пред којима се нашло његово малено племе. Као пјесников двојник и владика Данило је „трагични јунак косовске мисли” који историјску судбину српског народа претреса у контексту косовске трегедије и косовског опредјељења, које подразумијева спремност на жртву за високе опште циљеве, међу којима је слобода онај највиши и најсветији. Из таквих дубоких размишљања искристалисаће се и она страшна лозинка – *нека буде шћио биџи не може*.

И док се владика рве са тешким моралним и историјским питањима, са узроцима и посљедицама чињења и нечињења, они „под брдом” – сердари, кнезови и војводе – гледају на то с подозрењем и прекором, понекад и грубим. То су људи епског кова – све Вук до Вука – косовским митом и видовданском етиком до дна душе прожети и опијени Обилићевим витештвом и у сваком тренутку спремни да његов жртвени подвиг понове, не питајући за цијену. Отуда им се владичино мудровање чини као одуговлачење и непотребно одлагање неизбјежног. Једнодушна ријешеност главара и мнозине оличене у колу кроз које се, с времена на вријеме, огласи дубоко, готово архетипско народно искуство – као

опомена и путоказ – помоћи ће и владици Данилу да разријеши сопствене недоумице.

Трагедија се ипак и даље разгађа. Госпојинска скупштина пролази у покушају мирења завађене браће, иако сви знају да је то узалудан посао, јер су оне „мале разлике” у суштини дубоке и непремостиве. На сасвим минималну понуду да налажу бадњаке, посте и шарају јаја, Мустај-кадија ће одговорити апотеозом исламској култури и религији, представљајући је као рајски врт пун радости, божанске љепоте и свакојаким уживања. То су можда и најљепши стихови о исламској култури на српском језику и то из пера једног владике за кога и даље тврде да је геноцидни пјесник. Пошто главни посао изостаје, ова скупштина, већим дијелом, пролази у пошалицама и досјеткама, у гатању и тумачењу снова (који углавном предсказују неминовне догађаје), у исљеђивању вјештице са политичким задатком, у лакрдији са хоћом Брунчевићем, али једнако и са попом Мићом, у надмудривању и натпјевавању турских и црногорских сватова и слично. Ову готово забавну атмосферу прекинуће неколико изванредних лирских просјева – најприје тужбалица сестре Батрићеве, можда најљепша и најпотреснија у свеколикој свјетској поезији, а онда и онај чудесни сан Вука Мандушића о снахи Бана Милоњића, који ће бити грубо прекинут – „да се не би ту штогод изблеја”, јер строги патријархални морал о таквим доживљајима не да ни зуцнути, чак ни у сну. Ту је и преписка Владике Данила и Селим-паше, из чијег писма упознајемо и друго лице ислама – сурово, милитарно и немилосрдно – које показује спремност да затре све што му се супротстави.

Ко хоће да се бави различитим и супротстављеним културолошким и цивилизацијским обрасцима, наћи ће у *Горском вијеницу* грађе напретек. Ту је на једној страни наш православни, патријархални народ, дубоко утемељен у својој традицији, а на другој, неизбјежно супротстављеној, је ислам са својим јанусовским лицем, а ту је и западноевропски свијет, огрезао у лажи и лицемјерју и својеврсном „нихилистичком хедонизму” каквим га је видио испрени и духовити војвода Драшко, а какав се и нама указује у све разуђенијим, мрачнијим и бизарнијим облицима. Основни идентитетски елемент и кључна тачка разлике у ондашњем свијету била је религија; она је и овдје главни узрок неминовног сукоба, јер су, како се јасно каже, „луна и крст два страшна симбола / њихово је на гробнице царство”. И та се трагична симболика не да ни ублажити ни поништити.

Одлука о истрази потурица односно иновјерне браће биће под заклетвом донесена уочи Божића, али ће изостати детаљнији опис тока и размјера самог догађаја, какав имамо, на примјер, у *Луци*,

гдје је до ситних појединости описан рат Бога и божјих анђела против Сатане и његових легиона.

О истрази потурица историја не зна готово ништа, а из *Горског вијенца* о томе сазнајемо тек у одјецима и фрагментарним извјештајима свједока и учесника, међу којима је и Вук Мандушић, „јунак голубијег срца”, чије су сузе над пребијеним цефердаром тек лирски одушак. А катраза – дубоко духовно и морално прочишћење – ове дуго и вјешто разгађане трагедије догађа се заправо у казивању Игумана Стефана, једног од најчудеснијих ликова свеколике наше књижевности. Стихови које он изговара, по својој љепоти, мисаоној дубини и универзалним, метафизичким домањима, упоредиви су једино са најблиставијим тренуцима *Луче микроkozма*. У њима је на непоновљив поетско-филозофски начин сублимисано историјско, морално, антрополошко и религијско-метафизичко искуство човјека баченог у свијет као „состав паклене неслоге”, гдје нико није ни срећан, ни спокојан, већ „све се човјек брука са човјеком / гледа мајмун себе у зрцало”. Без ових дубинских увида у стање ствари на оба свијета, без сугестивних личним искуством потврђених истина о страшним искушењима и заблудама и трагичној подвојености човјековог бића („шта је човјек? а мора бит човјек! / тварца једна те је земља вара”) – без тих моралних обасјања у чудесној метафизичкој ведрини слијепог игумана, *Горски вијенац* би остао у знатној мјери окрњен, а сама истрага изгубила високо етичко оправдање. Он би и такав био вриједно и значајно дјело, а овако је генијална пјесничка творевина!

Баш као онај чудни цефердар Томановић Вука који не одјекује као друге пушке, већ „једнако се чује”, тако се и Његошеви стихови једнако и све јаче чују – ево готово два вијека. И чуће се све док буде оних који ће хтјети и смјети да их слушају.

На самом крају још и ово: гледао сам вас, браћо и сестре, у литијама, тим покретним литургијама, како свечано и одлучно корачате кроз кланце и гудуре, кроз маглу и мећаву и студену братску омразу и видио вас како се у ствари пењете пут Ловћена да принесете грађу за обнову порушене капеле. Јер, док се њеном обновом не скине Његошева клетва са Црне Горе, она ће се и даље батргати у морама и кошмарима који већ предуго трају. Надам се, а „нада нема право ни у кога / до у Бога и у своје руке” да ће вам Бог и Мајка Божја коју данас славио дати нове и снажније махове, а и сам Његош одозго пружити руку. Ону којом је писао *Горски вијенац!**

* Беседа добитника Награде Извиискра Његошева пред Манастиром Успене Пресвете Богородице у Пиви, у Црној Гори, 28. августа 2020. године.